

VĒLYVASIS PALEOLITAS IR MEZOLITAS PIETŲ LIETUVOJE

TOMAS OSTRASKAS

ĮVADAS

Šiuo kukliu apžvalginiu straipsniu jokių būdu nepretenduoju į neginčijamas tiesas, tik norėčiau atkreipti kolegų tyrinėtojų dėmesį į kai kurias Pietų Lietuvos vėlyvojo paleolito ir mezolito tyrinėjimų problemas. Išdėstydamas savo nuomonę įvairiais ginčytiniais klausimais ir iškeldamas kelias toli gražu ne be priekaištų hipotezes, tikiuosi sužadinti gyvą polemiką.

Naudodamasis proga noriu kuo nuoširdžiausiai padėkoti habil. dr. Rimutei Rimantienei už paramą ir leidimą naudotis jos ilgamečių tyrinėjimų metu sukauptą medžiagą, taip pat Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus darbuotojams, geranoriškai suteikusiems man galimybę kuo nuodugniausiai susipažinti su fonduose saugomais turtais.

VĒLYVASIS PALEOLITAS

Vėlyvuojų paleolitu Europoje vadinamas žmogijos priešistorės laikotarpis, prasidėjęs maždaug prieš 40 tūkstančių metų. Jis išskirtas remiantis antropologiniais ir kultūriniais požymiais. Vėlyvasis paleolitas siejamas su kromanjoniečio (*Homo sapiens sapiens*) paplitimu ir paralelinės akmens skaldymo technikos įsivyravimu. Vienas būdingiausių vėlyvojo paleolito akmens apdirbimo technikos požymių yra tipiškos briauninės skeltės (Гладилин, 1990, p. 21). Paleolito pabaigoje tyrinėtojai išskiria baigiamąją fazę, vadinamą baigiamuoju, arba finaliniu, paleolitu. Ji išskirta remiantis paleogeografiniais ir sedimentacijos pokyčiais. Šis laikotarpis siejamas su vėlyvuojų ledynmečiu, kai ledynas, pradėjęs trauktis nuo Pomeranijos galinių morenų srities, galutinai paliko Vidurio Europos šiaurinės dalies žemumas, o eolinių liosų sedimen-

taciją pakeitė smėlio sedimentacija. Pagal šiaurės Vakarų Europos kontinentinės dalies vėlyvojo ledynmečio ir holoceno stratigrafijos schemą (Mongerud, Andersen, Berglund, Donner, 1974), kurią 1976 metais priėmė ir Baltijos regioninė stratigrafinė komisija, vėlyvasis ledynmetis prasidėjo maždaug prieš 13 000 metų ir baigėsi prieš 10 000 metų (Kabailienė, Raukas, 1987). Vėlyvasis ledynmetis apima 4 klimatinės chronozonas: 2 atšilimo laikotarpius – biolingą ir aleriodą bei 2 šaltesnio klimato laikotarpius – ankstyvąjį ir vėlyvąjį driasą (driasą 1 ir 2). Dėl nepakankamos terminijos Lietuvos tyrinėtojai terminą „vėlyvasis paleolitas“ vartoja abiem aukščiau minėtais atvejais, tačiau kalbant apie Lietuvos priešistorę tai ne itin trukdo, nes ankstesnio nei vėlyvasis ledynmetis laikotarpio apgyvendinimo pėdsakus sunaikino paskutinis apleidėjimas. Ir egzistuoja tik labai nedidelė galimybė kada nors Medininkų aukštumoje po kelių metrų storio nuosėdų sluoksniu per atsitiktinumą šiuos pėdsakus atrasti.

Pažvelgę į vėlyvojo paleolito palikimo Lietuvoje žemėlapi, galime pastebėti, kad dauguma to laikotarpio stovyklaviečių ir pavienių radinių koncentruojasi Pietų Lietuvoje. Toks vaizdas susidarė dėl objektyvių ir subjektyvių aplinkybių. Iš pirmųjų svarbiausia yra ta, kad titnago žaliavos randama tik pietinėje Lietuvos dalyje, o daugumos vėlyvojo paleolito kultūrų titnago apdirbimo technika reikalavo jos daug ir kokybiškos. Subjektyvia aplinkybe galima laikyti netolygų Lietuvos teritorijos ištirtumą. Taip jau atsitiko, kad nuo pat XIX a. pabaigos iki šiol tyrinėtojus traukė gausybė praeities palikimo pėdsakų Pietų Lietuvoje. Tačiau turime pripažinti, kad didžioji dauguma vėlyvojo paleolito radinių iš Pietų Lietuvos sudaro kolekcijos, surinktos paviršiuje. Daugiausia paleolitinių radinių buvo rasta tyrinėjant kitų laikotarpių (mezolito, neolito ir žalvario amžiaus pradžios) stovyklavietes.

Pietinė Lietuvos dalis anksčiausiai išsilaisvino iš apledėjimo, ir čia greičiausiai susidarė palankios sąlygos apsigyventi. Šiaurės Vokietijoje, Danijoje, Šiaurės Lenkijoje ir net Rytprūsiose aptikta nemaža biolingo laikotarpiu datuojamų stovyklaviečių ir pavienių radinių. Nors Lietuvoje šiuo laikotarpiu buvo tapachios paleogeografinės sąlygos, bet patikimų duomenų apie to meto gyventojus dar neturime. Ukrainiečių tyrinėtojas L. Zalizniakas yra iškėlęs hipotezę, kad kai kurie radiniai iš Pietų Lietuvos bei Polesės rodytų Hamburgo kultūros pėdsakus Rytų Europos vakarinėje dalyje (Зализняк, 1989, p.12). Kaip Hamburgo kultūrai priskirtini yra nurodyti pavieniai strėlių antgaliai iš Kašėtų ir Rudnios vietovių Pietų Lietuvoje (Римантене, 1971, p. 28, pav. 16: 1, 2; pav. 17: 1–3) bei Odrizino ir Priboro stovyklaviečių Polesėje. Nurodytieji antgaliai iš Pietų Lietuvos yra atsitiktiniai radiniai iš V. Šukevičiaus kolekcijos. Du antgaliai iš Rudnios (Римантене, 1971, p. 28, pav. 17: 1, 3) – tai atsitiktinių formų gremžtukų ar grandukų tipų dirbiniai, o trečiasis (Римантене, 1971, p. 28, pav. 17: 2) – sunkiai tiksliau apibrėžiamo tipo strėlės antgalio dalis. Klaida atsirado knygos autoriui negalint jų pamatyti iš arčiau. Antgaliai iš Kašėtų ir Polesės savo forma greičiau primena kai kurių vėlyvojo Madleno stovyklaviečių radinius; tai anksčiau buvo pastebėjusi ir R. Rimantienė (Римантене, 1971, p. 33), tačiau jie nėra panašūs į tipiškus Hamburgo kultūros antgalius. Jau pats jų pobūdis, pavieniai atsitiktiniai radiniai neleidžia daryti platesnių išvadų. Tai suprastamas, L. Zalizniakas nurodo, kad šią jo hipotezę reikėtų paremti naujais faktais. Manau, Hamburgo kultūros arealas vargu ar galėjo siekti toli nuo jo centro Šiaurės Vokietijoje esančius Nemuno ir Dnepro baseinus. Tačiau tuo jokiū būdu nenoriu atmesti apgyvendinimo galimybės Pietų Lietuvoje biolingo laikotarpiu. Pirmųjų Lietuvos gyventojų pėdsakus dar reikia surasti.

Kadangi, kaip minėta, daugumą Lietuvos vėlyvojo paleolito medžiagos sudaro paviršiaus rinkiniai, tai klasifikuojant radinių kolekcijas pirmiausia remiamasi strėlių antgalių ir kiek mažiau kitų dirbinių tipų morfologiniais požymiais. Akmens amžiaus tyrinėtoja R. Rimantienė vėlyvajame paleolite išskyrė 2 pagrindines grupes: Svidrų ir Pabaltijo Madleno bei hibridines grupes (Rimantienė, 1984, p. 16).

SVIDRŲ KULTŪRA

Pastaruoju metu Pietų Lietuvoje suaktyvėjus akmens amžiaus tyrinėjimams, vėlyvojo paleolito Svidrų kultūros stovyklaviečių ir radimviečių skaičius sparčiai artėja prie šimto. Tačiau nuosekliai

ištirtų šio regiono paminklų iki šiol nėra paskelbta, ir šios kultūros pažinimas pagrįstas daugiau paviršiaus kolekcijų analize. Vėlyvojo paleolito Svidrų kultūrai būdingas pirminis apdirbimas apibūdinamas netiesioginio mušimo technika nuo dvigalių skaldytinių netaisyklingoms skeltėms skelti. Stovyklaviečių dirbinių kompleksuose vyrauja nedaug tipų: įkotiniai strėlių antgaliai, galiniai gremžtukai, viduriniai arba šoniniai rėžtukai, suformuoti nuskėlimais į skirtingas puses arba retušu ir nuskėlimais. Išraiškingiausias dirbinys yra strėlės antgalis. Jis paprastai suformuotas iš siauros ilgos skeltės nuo dvigalio skaldytinio, plokščiai retušuojant įkotelės vietoje, pašalinta kuprele. Pagal antgalių morfologiją skiriami du pagrindiniai tipai: su išskirta įkote ir su neišskirta įkote. Remiantis daugiausia tuo, kad vyrauja kuris nors šių antgalių tipas, stovyklavietė priskiriama vienam iš dviejų Svidrų kultūros etapų. Lenkų tyrinėtojas R. Šildas, remdamasis Calovanės ir Vituvo daugiasluoksnių stovyklaviečių tyrinėjimų duomenimis, dar 1975 metais iškėlė hipotezę apie Svidrų kultūros kilmę iš Bromės kultūros. Kelios radiokarboninės datos taip pat jam leido Svidrų kultūros stovyklavietes su išskirta antgalių įkote datuoti vėlyvojo driaso pirmąją pusę ir išskirti į ankstyvąjį etapą, o su neišskirta įkote (lapo formos) priskirti vėlyvajam etapui (Schild, 1975, p. 332–334). R. Rimantienės nuomone, tokia Svidrų kultūros kilmės hipotezė nėra įtikinama, o Svidrų kultūros kompleksai su įkotelėmis, datuoti Calovanėje vėlyvojo driaso pirmąją pusę, yra hibridinio tipo, todėl negalima atmesti galimybės, jog ši kultūra gyvavo anksčiau (Rimantienė, 1996, p. 25–33). Mokslininkės manymu, du Svidrų kultūros stovyklaviečių tipus reikia suprasti ne kaip chronologinius etapus, o greičiau kaip iš dalies vieną greta kitos egzistavusias šios kultūros grupes (Rimantienė, 1996, p. 33). Kaip ir visų Rytų Europos paleolito pabaigos kultūrų, taip ir Svidrų kultūros chronologijai dar pernelyg maža gamtamokslinių datų, todėl nauji duomenys gali gerokai pakoreguoti dabartines koncepcijas. Šiuo metu turimos radiokarboninės datos Svidrų kultūros gyvavimą apibrėžia vėlyvojo driaso laikotarpiu ir preborealiao pradžia (Sulghostowska, 1989, p. 96–99).

KITŲ KULTŪRINIŲ GRUPIŲ STOVYKLAVIETĖS

R. Rimantienė Pabaltijo Madleno grupės vardu pavadino radinius ir jų kolekcijas, turinčias Liungbiu-Bromės ir Arensburgo kultūroms būdingų bruožų (Римантене, 1971, p. 19). Šios kultūros buvo

paplitusios Šiaurės Vakarų Europoje aleriodo ir vėlyvojo driaso laikotarpiais. Medžiaga atsitiktinė, todėl tyrinėtojai negalėjo iki šiol šios grupės radinių kompleksų detaliau analizuoti ir daryti tikslesnių išvadų, nes tik turint visą stovyklavietės inventoriaus kompleksą galima jį visapusiškai analizuoti ir lyginti. Ištyrus atskiras būdingesnes stovyklavietes, būtų galima pereiti prie pirminio ir antrinio apdirbimo technologijos nagrinėjimo ir tik po to – prie tipologinių tyrimų. Tai leistų deramai palyginti Pietų Lietuvos gyvenviečių medžiagą su aplinkinių kraštų ir kultūrų duomenimis ne tik bendriausiu lygiu postuluoiant pavienių panašių dirbinių tipų egzistavimą. Šiuo metu, pasiremami technologiniais ir tipologiniais kriterijais, Pabaltijo Madleno grupės medžiagoje iš Pietų Lietuvos galime išskirti kelioms kultūrinėms tradicijoms būdingų bruožų.

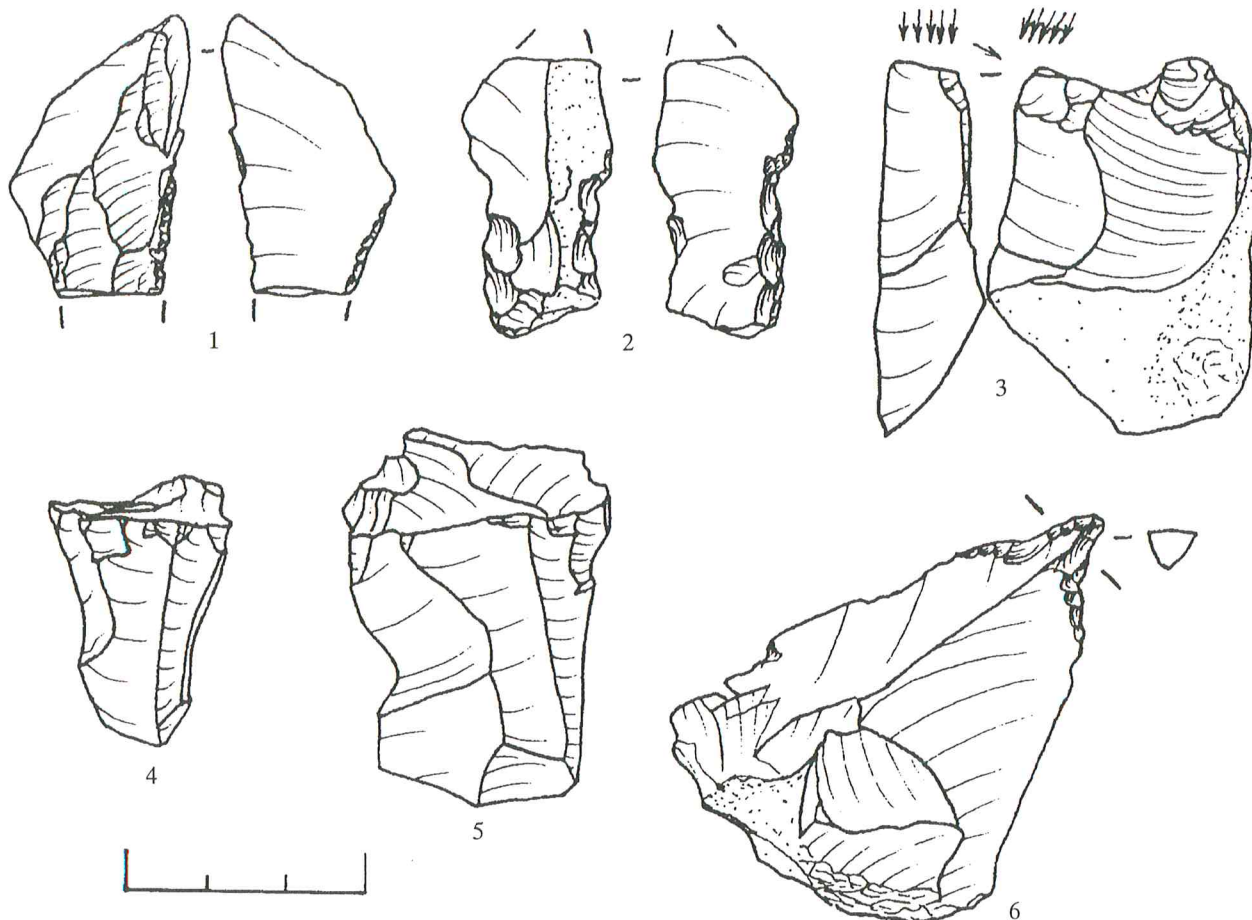
Liungbiu–Bromės kultūrai būdingi bruožai: tiesioginio mušimo („kieto mušimo“) technikos naudojimas nuoskaloms ir netaisyklingoms skeltėms nuskelti nuo vienagalių, rečiau dvigalių skaldytinių. Skaldytiniai dažniausiai buvo tik minimaliai paruošti nuskėlimu suformuojant aikštelę. Būdingiausias dirbinių tipas – įklotinis antgalis iš nuoskalos ar netaisyklingos skeltės su statmenu retušu suformuota įkote (Andersen, 1988, p. 533). Greta antgalių dažnai randama gremžtukų, rėžtukų ir gražtelių, tačiau šiais mažiau išraiškingais tipais Lietuvos atžvilgiu remtis bent šiuo metu nėra tikslinga. Bromės tipo stovyklavietės Pietų Skandinavijoje datuojamos aleriodo antrąja puse – vėlyvojo driaso pradžia (Andersen, 1988, p. 534; Fischer, 1991, p. 107, 110–112). Kultūrinių grupių su tapačia ar labai panašia pirminio apdirbimo technika randama ir Rytų Europoje, Dnepro ir Volgos aukštupio baseinuose. Tačiau joms greta įklotinių Bromės tipo antgalių su masyvia plačia įkote būdingi vienašoniai Grensko tipo antgaliai. Pagal stovyklavietę Polesėje šio tipo dirbinių kompleksas pavadintas Krasnoseljės kultūros vardu. Ši kultūrinė grupė nepertraukiamai vystėsi aleriodo ir vėlyvojo driaso laikotarpiais (Синицына, 1996; Зализняк, 1989, p. 12–20). Pietų Lietuvoje panaši titnago apdirbimo technika buvo rasta Varėnės 2-ojoje gyvenvietėje. Tyrinėjant buvo aptikta nedidelė, apie 5–6 m skersmens, patinotų titnago radinių koncentracija. Ją sudarė 2 įklotiniai strėlių antgaliai iš masyvių netaisyklingų nuoskalų su statmenu retušu išskirta plačia įkote, masyvūs rėžtukas ir perforatorius, keletas vienagalių skaldytinių nuoskaloms ir nemažas skaldos kiekis (pav. 1). Bromės tipo pirmine titnago apdirbimo technika pasižymėjo ir kai kurie Ežerynų titnago dirbtuvių ploteliai: 15-asis, 16-asis (Римантене, 1971, p. 24).

Šio tipo skaldytiniai ir pirminio apdirbimo technika vyravo 1996 metais aptiktame ir 1997 metais išvalgytame titnago kasyklų ir dirbtuvių komplekse Margionių kaime. Aprašytų radinių iš Pietų Lietuvos negalima vertinti ir datuoti vienareikšmiškai, nes jie gali būti susiję tiek su vakarine Bromės kultūra, tiek su panašiomis tradicijomis iš Rytų Europos. Tuo labiau kad Pietų Lietuvoje yra rasta nemaža Grensko tipo vienašonių antgalių (Glyno 6-ojoje, Grybašos, Švendubrės 5-ojoje radimvietėje).

Į atskirą pagal būdingiausią stovyklavietę Vilniaus vardu vadinamą grupę tyrinėtojai linkę išskirti stovyklavietes ir kolekcijas, kurių kompleksuose yra susipynę Bromės ir Arensburgo kultūroms būdingi bruožai (Sulgostowska, 1989, p. 61): visų pirma buvo naudojami dvigaliai skaldytiniai netaisyklingoms skeltėms skelti, tačiau nemaža ir vienagalių; tarp strėlių antgalių yra panašių į abiejų minėtų kultūrų strėlių antgalius. Greta jau paskelbtų antgalių iš senųjų rinkinių (Kašėtos, Rudnia, Maksimonių 1-oji) šio tipo medžiagos buvo surinkta šiaurinėje Varėnės 2-osios gyvenvietės dalyje. Deja, kadangi netoliese buvo rasta ir Svidrų kultūros stovyklavietės liekanų, dėl vienodos šių kultūrų pirminio apdirbimo technikos buvo neįmanoma iki galo atskirti masinius dirbinius. Pasiremiant pirminio apdirbimo technikos analogais Svidrų ir Arensburgo kultūrose, Vilniaus grupę galima būtų datuoti vėlyvuojų driasu.

Klasifikuodama Lietuvos vėlyvojo paleolito medžiagą, R. Rimantienė išskyrė hibridinę grupę, kuri apėmė kolekcijas, turinčias Svidrų ir Pabaltijo Madleno kultūroms būdingų bruožų (Rimantienė, 1996, p. 35). Tai visų pirma atsispindi strėlių antgalių morfologijoje: Bromės, Arensburgo ir Grensko tipų antgaliai įklotėje turi plokščią retušą, o svidriniai – be jo. Žymesnės šios grupės kolekcijos Pietų Lietuvoje buvo surinktos Mergežerio 3-iojoje ir Ežerynų 8-ojoje stovyklavietėse. R. Rimantienės nuomone, ši stovyklaviečių grupė atspindi vėlyvojo paleolito kultūrų Lietuvoje sąveiką.

Jau vėlyvojo paleolito metu Lietuvos teritorija atsidūrė tarsi kryžkelėje tarp Rytų ir Šiaurės Vakarų Europos kultūrų įtakos zonų, todėl joje susiformavo labai komplikauta kultūrinė situacija su aibe pereinamojo tipo „hibridinių“ grupių. Dėl to Lietuvos vėlyvojo paleolito kultūrų kilmės ir raidos klausimų sprendimas reikalauja detalaus pavienių stovyklaviečių tyrimų, derinant archeologinius metodus su gamtamoksliniais, ir atsargaus tyrimų rezultatų interpretavimo. Dėl minėtų priežasčių Lietuvos vėlyvojo paleolito kultūrų atžvilgiu reikėtų vengti taip įprasto periodizacijos, chronologijos ir raidos

1 pav. Varėnės 2-oji senovės gyvenvietė. Vėlyvojo paleolito Liungbiu tipo stovyklavietės titnago inventorių. Piešė autorius

šablonų perkėlimo iš artimų ir tolimesnių regionų bei reikėtų pasistengti nuveikti daugiau patiemis.

MEZOLITAS

Terminas „mezolitas“, atrodo, pirmą kartą buvo pavartotas Hodderio Vestropo 1866 metais apibūdinti akmeninius įrankius, užimančius tarpinę padėtį tarp paleolitinių kirstukų ir neolitinių gludintų akmeninių įrankių (Price, 1987, p. 227). Tyrinėtojai ilgą laiką ieškojo išskirtinių mezolito materialinės kultūros požymių, tačiau anksčiau ar vėliau paaiškėdavo, kad tokie jie nėra. Pavyzdžiui, mikrolitai ir prijaukintas šuo atsirado jau paleolite, pirmieji naminiai gyvuliai, keramika bei akmens gludinimas – dar mezolitinėje aplinkoje, o mikrorėžtukinė technika nebuvo būdinga tik mezolitui ir nebuvo visuotinai paplitusi šiuo laikotarpiu. Todėl, manau, primumintiausia ir paprasčiausia yra T. D. Praisio išsakyta

nuomonė, kad „mezolitas reiškia tik ankstyvojo poledynmečio medžiotojus-rinkėjus, ir nieko kito. O šis terminas yra reikšmingas tik apibūdinti laikotarpiui tarp ledyno pasitraukimo ir gamybinio ūkio įsisavinimo“ (Price, 1987, p. 230). Taip mezolitą supranta ir ši terminą vartoja Šiaurės Amerikos ir dauguma Europos tyrinėtojų. Tačiau dėl Šiaurės Rytų Europos miškų juostos kultūrų specifikos ir dėl istoriografinės tradicijos Lietuvoje, kaip ir visoje buvusioje SSSR, mezolito ir neolito riba yra išvedama remiantis keramikos pasirodymo kriterijumi (plačiau žr. R. Rimantienės straipsnį „Neolitas ir ankstyvasis žalvario amžius Pietų Lietuvoje“ šioje knygoje). Tiesa sakant, kasdieniame tyrinėtojo darbe klasifikuojant gyvenviečių radinių kompleksus, tai patogus kriterijus.

Mezolitas Lietuvoje apima 3 ankstyvojo holoceno (poledynmečio) klimatinius laikotarpius: preborealį, borealį ir atlantio pirmąją pusę (atlantį 1). Absoliučia chronologija mezolito ir holoceno

pradžią siejama su Baltijos ledyninio ežero ištekėjimu į Atlantą, dėl ko sparčiai kito klimatas Baltijos regione. Šis įvykis, patikslintais Suomijos ir Švedijos juostuotųjų moliių matavimo duomenimis (varvometrija), datuojamas 8690 metais prieš Kristų (Matiskainen, 1996, p. 252). Mezolito pabaigą Lietuvoje ir Rytų Baltijos šalyse žymi keramikos pasirodymas, kuris Rytų Latvijos Zvidzės ir Uosos gyvenvietėse radiokarboniniu metodu yra datuojamas 5 tūkstantmečio prieš Kristų viduriu – antrąja puse (Лозе, 1988, p. 27).

Lietuvoje ir kitose Rytų Baltijos šalyse mezolitas skirstomas į ankstyvąjį, vidurinį ir vėlyvąjį pagal klimatinės chronozonas, kurių metu gyvavo tiriamosios gyvenvietės. Tai atitinkamai preborealis, borealis ir atlantis 1. Šis periodizacijos principas iš dalies yra sąlygotas ir ryškesnių tipologinių kriterijų trūkumo, atsiradusio tiek dėl nepakankamo ištirtumo, tiek dėl specifinių vietos sąlygų. Estijoje ir Latvijoje nėra titnago žaliavų, gyvenvietėse vyrauja kaulo ir rago inventorius, o Lietuvoje – priešingai, visos tyrinėtos gyvenvietės yra smėlinės su išvien titnago inventoriumi. Iki šiol dar neaptikta gyvenviečių su išlikusiais radiniais iš organinių medžiagų. Vienintelis kiek pastovesnis tipologinis požymis, leidžiantis gyvenvietę priskirti vėlyvajam mezolitui, yra paprastųjų trapecijų (tačiau ne skersinių antgalių) buvimas. Trapecijos greitai paplito visoje Europoje VI tūkstantmečio prieš Kristų pirmoje pusėje (Price, 1987, p. 235, 237). Beje, mezolito periodizacijoje, remiantis klimatiniais laikotarpiais, neišvengiama prieštaravimų. Holoceno ir mezolito pradžios data, gauta varvometrijos duomenimis, yra absoliuti. Tyrinėtojai, kuris naudojasi kalibruotomis (absoliučiomis) C-14 datomis, pasidaro neaišku, kur yra ribos tarp ankstyvojo holoceno chronozonų, nes jos nustatytos remiantis nekalibruotomis C-14 datomis. O naudojantis nekalibruotomis C-14 gyvenviečių datomis, susidaro kelių šimtų metų skirtumas (apie 700 m. tarpas) tarp absoliutinės chronologijos metodais nustatytos mezolito pradžios ir nekalibruotų gyvenviečių bei chronozonų datų.

VĒLYVOJI SVIDRŲ KULTŪRA

Radiokarboninių datų iš Lenkijos gyvenviečių duomenimis, Svidrų kultūra rytiniame Baltijos pakraštyje išliko ir preborealio laikotarpio pradžioje: Dudka I – (Gd-4305) 9710±150 bp; (Gd-3310) 9610±70 bp (Gumiński, Fiedorczuk, 1990, p. 54), Calovanė – (GrN-5254) 9935±110 bp; (Gd-1662)

9750±80 bp; (Gd-1717) 9700±80 bp (Schild, 1996, p. 288). Pietų Lietuvoje vėlyvojo driaso – preborealio riba ar preborealio pradžia galima datuoti Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės apatinį kultūrinį sluoksnį C – (Ta-2606) 9910±100 bp; (Ta-2601) 9820±220 bp (plačiau žr. T. Ostrausko straipsnį „Kabelių 2-oji akmens amžiaus gyvenvietė“ šioje knygoje). Šiame sluoksnyje surinktas Vėlyvosios Svidrų kultūros titnago dirbinių kompleksas dar neturi jokių mezolito įtakos bruožų. Tyrinėtojai bando išskirti vėlyviausią Svidrų kultūros etapą, remdamiesi tipologiniais ir topografinės padėties kriterijais (Кольцов, 1977, p. 89; Rimantienė 1996, p. 63). Tačiau smėlinėse stovyklavietėse randami ašmenėliai, mikrolitai ir kiti dirbiniai greičiausiai gali būti įsimaišęs vėlyvesnių laikotarpių apgyvendinimo palikimas, nes stratigrafiškai „grynuose“ Svidrų kultūros paminkluose tokių radinių neaptinkama. Bandyamas stovyklavietes datuoti preborealiu pagal jų topografinę padėtį pirmojoje viršsalpinėje terasoje taip pat nepasiteisino. Paaiškėjo, kad šis metodas, jo neabsoliutinant, gali būti taikomas tik didžiųjų upių pakrantėse. Manau, kad, taikant paviršiaus rinkiniams tik minėtus kriterijus, patikimų duomenų tikėtis negalima. Be Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės apatinio kultūrinio sluoksnio C komplekso, šiuo metu Lietuvoje be didesnių abejonių preborealio pradžia galima būtų datuoti tik Pasienių 1-ąją gyvenvietę (Šatavičius, 1997). Tyrinėtojo nuomone, iš paleolitinių stovyklaviečių pastaroji išsiskiria visų pirma topografinė padėtimi ir netaisyklingais skersiniais antgaliais (kuriuos jis vadina trapecijomis). Jų priklausymas vėlyvosios Svidrų kultūros stovyklavietės kompleksui daugeliui tyrinėtojų kelia abejonių, nes niekur kitur iki šiol panašūs faktai nebuvo užfiksuoti. Šių skersinių antgalių atsiradimo siejimas su Arensburgo kultūros įtaka taip pat nėra įtikinamas, nes jie tikrai neturi nieko bendro su vadinamaisiais „Zonhoven“ tipo antgaliais.

Greičiausiai preborealio pradžioje dauguma vėlyvojo paleolito kultūrų gyventojų grupių pasitraukė į šiaurės rytus paskui besitraukiančius šiaurės elnius. Negausūs pasilikę gyventojai turėjo prisitaikyti prie sparčiai besikeičiančių aplinkos sąlygų. Mezolito tradicijų nešėjų veikiama, vėlyvosios Svidrų kultūros tradicija dar preborealio pirmojoje pusėje transformavosi į mezolitinę Kundos kultūrą.

KUNDOS KULTŪRA

Vėlyvosios Svidrų kultūros pabaigą ir mezolito kultūrinių tradicijų pradžią rytinėje Baltijos

pakrantėje nurodo radiokarboninės datos iš Pulio stovyklavietės Estijoje: (Ta-245) 9600±120 bp; (Ta-176) 9545±115 bp; (Ta-175) 9300±75 bp; (Ta-949) 9350±60 bp; (Ta-284) 9285±120 bp (Янитс, 1990, p. 5). Ši stovyklavietė laikoma etaloniniu mezolitinės Kundos kultūros paminklu. Jos inventoriuje jau nepastebima jokių paleolitinės titnago apdirbimo technikos pėdsakų.

Kundos kultūros ankstyvojo mezolito stovyklaviečių bei Svidrų kultūros titnago apdirbimo technikos ir tipologinės sudėties esminiai skirtumai tyrinėtojus ilgai vertė Kundos kultūros kilmės ieškoti kažkur šone. Kundos kultūros stovyklaviečių titnago dirbinių kompleksams būdingas pirminis apdirbimas – nuspaudimo technika nuo vienagalių kūginių skaldytinių nuskeliamos taisyklingos skeltės, ryškus skeltinės technikos vyravimas, mikrorėžtukinės skelčių dalijimo technikos nebuvimas. Būdingiausi dirbinių tipai: įkotiniai strėlių antgaliai iš taisyklingų skelčių su pusiau statmenu retušu išskirta spyglio formos įkote ir plokščiai retušuota plunksnos viršutinės dalies apatine puse, panašiai suformuoti titnaginiai kaulinių antgalių ašmenėliai-smaigaliai (vadinamieji vienašoniai antgaliai), nelygiašoniai trikampiai mikrolitai ir mikrolitiniai ašmenėliai statmenai retušuotais šonu ir galais, kampiniai rėžtukai, suformuoti nuskėlimais nulaužtuose skelčių galuose, galiniai gremžtukai. Svidrų kultūrinė tradicija pasižymėjo netiesioginio mušimo technikos naudojimu netaisyklingoms skeltėms nuo rūpestingai paruoštų dvigalių skaldytinių skelti ir bei negausiais tipais dirbinių, pagamintų iš jų, nesant jokių mikrolitinės technikos požymių. Šią situaciją iš esmės pakeitė L. Zalizniako pateiktas šių pokyčių paaiškinimas: ankstyvojo mezolito paminkluose pastebima nuspaudimo technika naudojant vienagalius skaldytinius taisyklingoms skeltėms gaminti tėra dėsninga titnago apdirbimo technikos raidos pakopa, perėjimas prie optimaliausios taisyklingoms skeltėms skelti skaldytinių formos – vienagalio kūginio skaldytinio. Atsiradus naujam pusgaminiiui – taisyklingai skeltei, pakito ir titnago dirbinių kompleksų tipologinė sudėtis, taigi buvo galima mikrolitizacija (Зализняк, 1989, p. 83–84).

Nors pietinėje Lietuvos dalyje iki šiol nėra tyrinėtų Kundos kultūros gyvenviečių, nemaža šios kultūros pavienių radinių ir kolekcijų yra rinkiniuose, surinktuose paviršiuje, taip pat surinktuose tyrinėjant kito laikotarpio gyvenvietes. Minėtinos Pamerkinės, Merkinės 3-oji, Merkinės 3a (Merčio šlaito 1-oji), Netiesų 1-oji, Puvočių 1-oji stovyklavietės, pavieniai antgaliai iš Šnipiškių 2-osios,

Karaviškių 6A, Kabelių 1-osios ir 5-osios, Trikampio ežero, Merkinės 1-osios stovyklaviečių, taip pat iš Baltašiškės, Druskininkų, Kašėtų ir kitų vietovių. Remiantis C-14 datomis, nustatytomis kaimyninėse šalyse, Kundos kultūra rytinėje Baltijos pakrantėje gyvavo preborealio laikotarpio viduryje ir antrojoje pusėje (Янитс, 1990, p. 5; Jaanits, 1980, p. 389; Brzozowski, 1995, p. 7; Загорска, 1981, p. 54; Zagorska, 1992, p. 100; Akerlund, 1996, p. 266). Atrodo, borealio laikotarpio pradžioje Kundos kultūros žmonės buvo išstumti iš Rytų Pabaltijo arba iš dalies asimiliuoti kitų kultūrinių grupių. Su migracija iš Kundos kultūrinės srities siejamas Nižniaja Veretjės tipo gyvenviečių grupės atsiradimas borealio pirmojoje pusėje Onegos ežero rytinėse apylinkėse (Ошибкина, 1983, p. 268–271).

KUDLAJEVKOS IR STAVINOGOS KULTŪRŲ STOVYKLAVIETĖS

Preborealio laikotarpiu Pietų Lietuvoje įsikūrė ir kitos, Kudlajevkos kultūros, žmonių grupės. Į šios kultūros palikimą Lietuvoje dėmesys buvo atkreiptas tik pastaraisiais metais, ištyrus Pyplių 1-osios gyvenvietės apatinį sluoksnį C (Brazaitis, 1998) ir pradėjus tyrinėti Kabelių 2-ąją gyvenvietę (vidurinį kultūrinį sluoksnį B). Pyplių 1C gyvenvietės titnago radinių kompleksui būdinga didelė nuoskalų ir netaisyklingų skelčių kaip pusgaminiių, nedidelių vienagalių bei dvigalių skaldytinių nuoskaloms reikšmė pirminio apdirbimo technikai. Tarp mikrolitų vyrauja Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitiniai antgaliai – skeltelės ar nuoskalos statmenai retušuotu šonu, kartais kiek lenktu smaigaliu, ir jų dalys. Rasta pavienių įkotinių strėlių antgalių. Skeltėms dalyti ir mikrolitams formuoti buvo naudojama mikrorėžtukinė technika. Kabelių 2-osios gyvenvietės B sluoksnio Kudlajevkos tipo mikrolitai buvo lenktu smaigaliu, kiek primenantys segmentus, o tarp skaldytinių buvo daugiau skirtų skeltėms bei skeltėms ir nuoskaloms skelti. Be to, šioje gyvenvietėje buvo rasta serija nuoskalinių tranšė tipo kirvelių. Tik Pyplių 1-osios gyvenvietės radinių kompleksas yra pakankamai gausus statistiniam palyginimui. Palyginę Pyplių 1-osios gyvenvietės duomenis su aplinkinių kraštų medžiaga, nustatėme, kad šios gyvenvietės C sluoksnio bendriausi titnago radinių komplekso rodikliai sutampa su Kudlajevkos kultūros gyvenviečių Polesėje rodikliais (Зализняк, 1991, p. 14, 4 lent.), o pagal mikrolitinio komplekso sudėtį artimiausi yra šios kultūros ankstyvojo etapo paminklai

Krinica 2A ir Polianai bei vėlyvojo etapo paminklas Kudlajevka; pastarasis – dėl įklotinių antgalių buvimo (Зализняк, 1991, p. 5–9, 1–3 lent.). Kudlajevkos kultūros ankstyvojo etapo paminklai pagal įvairius kriterijus yra datuojami preborealiu (Зализняк, 1991, p. 16, 25). Šį datavimą, autoriaus nuomone, patvirtintų ir Kundos kultūros ankstyvojo mezolito Pulio tipo stovyklavietės titnago radiniai, įsimašę Pyplių 1-osios gyvenvietės viduriniame sluoksnyje B (šios gyvenvietės tyrinėtojas laikosi kiek kitokios nuomonės apie B sluoksnio komplekso susiformavimą, tačiau neatmeta ir mūsų paminėtos galimybės) (Brazaitis, 1998, p. 100). Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės vidurinis kultūrinis sluoksnis B datuojamas preborealio pabaiga – borealio laikotarpio viduriu.

Titnaginių radinių iš Pietų Lietuvos kolekcijose, tiek aptiktose paviršiuje, tiek įvairiu laiku surinktose tyrinėjant gyvenvietes, yra nemaža pavienių Kudlajevkos–Stavinogos ir Komornicos tipo mikrolitinių antgalių bei Komornicos tipo trikampių mikrolitų. Šio tipo mikrolitų kolekcijos yra surinktos Netiesų 1-ojoje, Jonionių 1-ojoje, Versminio upelio 1-ojoje, Merkinės 1-ojoje, Beržupio 3-iojoje, Derėžnyčios 51-ojoje ir 20-ojoje, Šakių stovyklavietėse. Pavieniai minėtų tipų mikrolitai gana gausiai paplitę pietinėje ir centrinėje šalies dalyse. Kai kuriose kolekcijose greta Kudlajevkos tipo mikrolitų yra gana daug Komornicos tipo mikrolitinių antgalių ir trikampių. Jie rodo galimą kitos giminiškos mezolito kultūros, Komornicos, įtaką. Komornicos kultūros mikrolitiniame komplekse vyrauja Komornicos tipo mikrolitiniai antgaliai ir trikampiai, o Kudlajevkos tipo mikrolitai sudaro mažesnę dalį, ne daugiau kaip 30% (Зализняк, 1991, p. 15). Ši kultūra buvo paplitusi Centrinėje Lenkijoje ir gyvavo preborealio ir borealio laikotarpiams bei epizodiškai – atlantiniu (Kozłowski, 1989, p. 130–131; Зализняк, 1991, p. 26–28). Kudlajevkos ir Komornicos kultūrų kontaktinėje zonoje, Polesės vakarinėje dalyje ir šiaurės rytinėje Lenkijos dalyje, aptinkama tarpinio tipo gyvenviečių, vadinamų Stavinogos tipo vardu pagal pirmąjį ištirtą būdingą paminklą. Nors Stavinogos tipo stovyklavietėse nemažą dalį komplekso sudaro Komornicos mikrolitai bei trikampiai, bet vyrauja Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitai (iki 55%) (Зализняк, 1991, p. 15). Taigi tiek geografiškai, tiek pagal titnago radinių komplekso sudėtį jie užima tarpinę padėtį. Galima daryti prielaidą, kad nemaža Lietuvos kolekcijų dalis turėtų priklausyti būtent Stavinogos tipui. Iš visų minėtų Pietų Lietuvos kolekcijų išsiskiria Derėžnyčios 20-osios stovyklavietės rinkinys. Greta

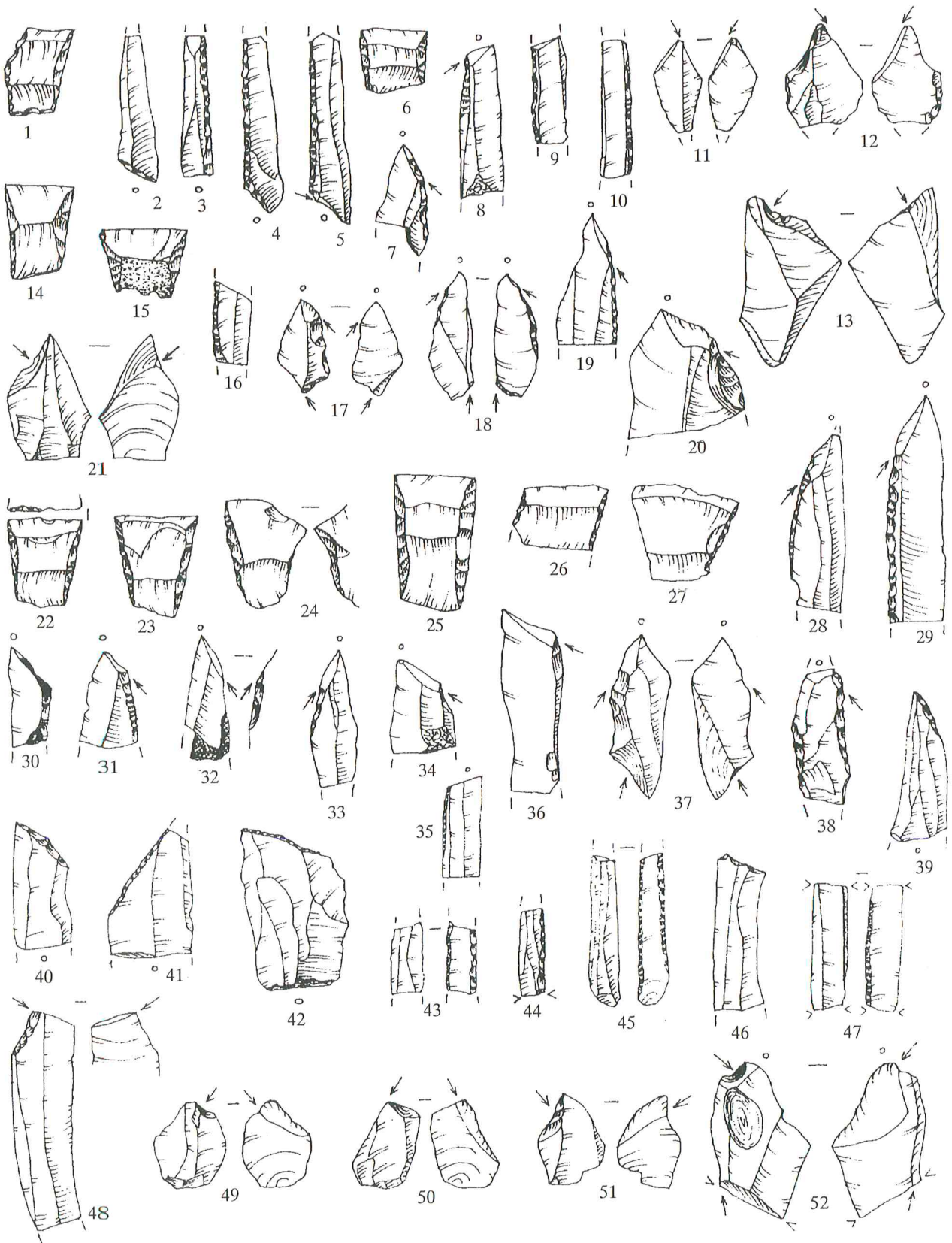
vėlyvojo paleolito, neolito ir gausybės vėlyvojo mezolito radinių: lancetų, ašmenėlių, mikrorėžtukų ir įvairių trapecijų čia rasti 4 nelygiašoniai trikampiai mikrolitai, 4 lygiašoniai trikampiai mikrolitai ir 4 Komornicos tipo mikrolitai. Bent jau dviejų pastarųjų tipų radinius reikia sieti su Komornicos kultūros stovyklaviete. Įdomu, kad šios stovyklavietės rinkinyje nėra nė vieno Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolito. Tai dar vienas Komornicos kultūros paminklo egzistavimo patvirtinimas.

Palyginus šiuo metu turimas vėlyviausias Svidrų ir ankstyviausias Komornicos kultūrų C-14 datas iš Centrinės ir Šiaurės Rytų Lenkijos, galima pastebėti tarp jų esantį kelių šimtų metų tarpą – apie 500–300 m. (Schild, 1996). Ankstyviausios Komornicos kultūros datos Centrinėje ir Šiaurės Rytų Lenkijoje, Calovanė – 6 datos tarp 9410 ir 9200 bp; Lajty – 3 datos tarp 9420 ir 9150 bp (Schild, 1996, p. 288) yra vėlesnės už ankstyviausias Kundos kultūros datas iš Pulio Estijoje. Šie pastebėjimai, bent kol neatsiras naujų duomenų, leistų eliminuoti Komornicos kultūros vaidmenį formuojantis Kundos kultūrai. Antra vertus, archaiško ankstyvojo Kudlajevkos kultūros etapo paminklo buvimas Vidurio Lietuvoje (Pyplių 1-osios gyvenvietės sluoksnis C) leistų manyti, kad pastaroji kultūra paspartino negausių Vėlyvosios Svidrų kultūros grupių transformaciją į mezolitinę Kundos kultūrą Rytų Pabaltijyje. Šias išvadas reikėtų laikyti tik hipoteze, nes per mažai turima duomenų ir jų patikimumas nėra pakankamas.

Taip pat remdamiesi atskirais faktais, kaip antai Kundos kultūros stovyklaviečių datavimu tik preborealio laikotarpiu, Stavinogos–Kudlajevkos ir Komornicos tipų mikrolitų ir jų kolekcijų gausumu Centrinėje Lietuvoje (Paštuvos, Drąseikių, Radikių, Pyplių 1C, Šilelio, Vilkijos 1, Žemųjų Petrašiūnų stovyklavietės, pavieniai radiniai Skaruliuose, Kampiškėse ir kt.) bei atskiromis stovyklavietėmis šiaurinėje dalyje (Kulniko, Salenikų 2-oji), galėtume teigti, kad laikui bėgant Stavinogos ir Kudlajevkos kultūrų žmonių grupės apsigyveno visoje Lietuvos teritorijoje, išstumdamos ir asimiliuodamos Kundos kultūros grupes.

JANISLAVICŲ KULTŪRA

Jau borealio laikotarpiu Pietų Lietuvą pasiekė, o atlantio 1 laikotarpiu, vėlyvajame mezolite, po visą Lietuvos ir Rytų Pabaltijo teritoriją išplito Maglemozės, arba, kaip ją vadina kitų šalių tyrinėtojai, Janislavicų kultūros nešėjų, bendruomenės. Dalis tyrinėtojų šios kultūros kilmę sieja su

2 pav. Varėnės 2-oji senovės gyvenvietė. Janislavičų kultūros vėlyvojo mezolito gyvenvietės mikrolitai. Piešė autorius

gyventojų migracija iš Maglemozės kultūrinės srities plačiaja prasme (Зализняк, 1991, p. 39; Кольцов, 1977, p. 190; Римантене 1971, p. 123). Ji mezolito pradžioje apėmė dideles teritorijas šiaurės Vakarų Europoje nuo pietinės Britanijos dalies iki Pietų Skandinavijos. Derėtų priminti, kad didelės teritorijos pietinėse Šiaurės ir Baltijos jūros dalyse tuo metu buvo sausuma. Tyrinėtojai viena iš migracijos priežasčių nurodo Šiaurės ir Baltijos jūrų transgresiją, pasiglemžusią didelius žemės plotus, bei, matyt, iš dalies su tuo susijusius demografinius veiksnius. Ankstyviausias šios kultūros paminklas Pietų Lietuvoje – Maksimonių 4-oji stovyklavietė. Jos dirbinių kompleksui būdinga skeltinė ir mikrorėžtukinė technikos, lancetiniai strėlių antgaliai, trikampiai mikrolitai ir ovaliniai kirveliai, trapecijų nebuvimas (Rimantienė, 1996, p. 68–70). Šią stovyklavietę dėl jos specifikos užsienio tyrinėtojai dažnai išskiria į atskirą Janislavicų kultūros teritorinę ar chronologinę grupę (Kozłowski, 1975), o Maksimonių 4-ąją stovyklavietę tyrinėjusi R. Rimantienė nesutinka su jos priskyrimu Janislavicų kultūrai (Rimantienė, 1996, p. 68). Visi tyrinėtojai sutaria, kad pagal tipologinius kriterijus, visų pirma trapecijų nebuvimą, kuo ši stovyklavietė išsiskiria iš kitų panašių, Maksimonių 4-oji stovyklavietė turėtų būti datuojama borealio laikotarpiu (Римантене, 1971, p. 123).

Atlantinio laikotarpio stovyklavietės išsiskiria trapeciniais strėlių antgaliais. Vėlyvuju mezolitu datuojamų tyrinėtų Janislavicų kultūros stovyklaviečių Pietų Lietuvoje nėra daug. Minėtinos Papiškių 4-osios durpyninės gyvenvietės apatinis sluoksnis (Brazaitis, 1992), Varėnės 2-oji, (pav. 2) Karaviškių 6B, ir Kabelių 2-osios viršutinis kultūrinis sluoksnis A. Šiose gyvenvietėse vėlyvojo mezolito stovyklaviečių medžiaga stratigrafiškai ar planigrafiškai buvo atskirta nuo kitų laikotarpių radinių. Jų vėlyvojo mezolito titnaginio inventoriaus kompleksų būdingi bruožai tokie: nuspaudimo technikos taikymas nuo vienagalių skaldytinių taisyklingskeltėms nuskelti, aukštas kompleksų skeltiškumo koeficientas, plačiai taikoma mikrorėžtukinė technika. Būdingiausi mikrolitų tipai: trapecijos, lancetai, įvairiai suformuoti pagrindai ir įvairios formos, tačiau paprastai su smaigaliu skeltės apatiniame (kuoprelės) gale ir su nors iš dalies išlikusia

mikrorėžtukinio dalijimo facete, nelygiašoniai trikampiai mikrolitai, ašmenėliai retušuotu šonu ir galais arba tik galais, mikrorėžtukai. Iš kitų dirbinių minėtini ovaliniai kirveliai ir labiausiai paplitęs rėžtukų tipas – kampiniai, suformuoti nulaužtame skeltės ar nuoskalos gale.

Tokių tipų mikrolitai (trapecijos, lancetai bei ašmenėliai) Pietų Lietuvoje buvo beveik visur naudojami tiek vėlyvojo mezolito, tiek neolito laikotarpiu, kai kur išlikdami ir žalvario amžiaus pradžioje. Todėl tik labai retoje Pietų Lietuvos titnago radinių kolekcijoje jų nėra. Tai liečia ir paviršiaus rinkinius, ir tyrinėjimų metu įgytas kolekcijas. Šiuo metu tyrinėtojai dar neturi galimybės tiksliau datuoti įvairius šių mikrolitų tipus. Galima spėti, kad dalis jų, ypač atitinkantys rastuosius tyrinėtose stovyklavietėse, rodo vėlyvojo mezolito stovyklaviečių paplitimą ir apgyvendinimo intensyvumą.

Vėlyvajame mezolite Janislavicų kultūros gyventojų grupės kolonizavo didelius Rytų Europos miškų ruožo plotus – nuo Centrinės Lenkijos iki Dnepro ir Doneco rytuose ir nuo Polesės iki Suomų įlankos šiaurėje (Зализняк, 1991, p. 39–41; Ostrauskas, 1996, p. 210). V t-metį pr. Kr. šias medžiotojų-rinkėjų bendruomenes pradėjo pasiekti Vidurio Europos neolitinė kultūrų įtaka. Iš pradžių atsirado keramika. Įvairių lokalinių Janislavicų kultūros variantų ir grupių pagrindu pradėjo formotis miškų juostos ankstyvojo neolito kultūros: Dnepro–Doneco, Nemuno, Narvos (Зализняк, 1985; Ostrauskas, 1996, p. 210). Janislavicų kultūros keraminio etapo stovyklaviečių, gan nežymiai besiskiriančių nuo ankstesniojo vėlyvojo mezolito etapo, Pietų Lietuvoje yra gausu. Tradiciškai jos vadinamos neolitinės Nemuno kultūros ankstyvojo neolito Dubičių etapo vardu: Dubičių 2-oji ir 3-ioji, Kašėtų 1-oji ir 2-oji, Varėnės 2-oji ir 5-oji, Mergežerio 13-oji, Karaviškių 4-oji ir daug kitų. Greta keramikos vartojimo dažniausiai pastebimas skirtumas nuo vėlyvojo mezolito stovyklaviečių medžiagos – lancetų orientacijos pokytis: dauguma lancetų smaigalys suformuotas viršutiniame skeltės gale, dažnai visiškai pašalinta retušu mikrorėžtukinio dalijimo facete, pagrindas retai kada būna retušuotas, dažniausiai paliktas natūralus arba nulaužtas (Brazaitis, 1992, p. 6; Ostrauskas, 1996).

LITERATŪRA

- Akerlund A., Regnell M., Possnert G.**, 1996 – Stratigraphy and Chronology of Lammasmaigi site at Kunda // Coastal Estonia. Recent Advances in Environmental and Cultural History. Pact 51. 1996.
- Andersen S. H.**, 1988 – A Survey of the Late Palaeolithic of Denmark and Southern Sweden // De la Loire a l'Oder. Les civilisations du paleolithique final dans le nord-ouest europeen. BAR International. Series 444 (I). 1998, p. 523–566.
- Brazaitis D.**, 1992 – Akmens amžiaus tyrinėjimai Vokės aukštupyje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius. 1998, p. 5–8.
- Brazaitis D.**, 1998 – Pyplių piliakalnio papėdės gyvenvietės // Lietuvos archeologija. Vilnius. t.15, p. 87–106.
- Brzozowski J., Siemasko J.**, 1995 – The Mesolithic site at Miłuki – research results. Paper presented during the international conference "Recent Research on the Stone and Early Bronze ages in the South-eastern Subbalticum", Supraśl (Poland), September 1994. Suwałki. 1995.
- Fischer A.**, 1991 – Pioneers in deglaciated landscapes: The expansion and adaptation of Late Palaeolithic societies in Southern Scandinavia // The Late Glacial in north-west Europe. 1991, p. 100–121.
- Gumiński W., Fiedorczyk J.**, 1990 – Dudka I. A stone age peat-bog site in North-Eastern Poland // Acta Archaeologica. København. 1990, vol. 60.
- Jablonskytė-Rimantienė R.**, 1966 – Paleolitinės tūnago dirbtuvės Ežerynų kaime (Alytaus rajonas, Raitininkų apyl.) // LTSR MA darbai. Serija A. 1966, Nr. 2 (21), p. 87–100.
- Jaani K.**, 1980 – Die mesolithischen Siedlungsplätze mit Feuersteininventar in Estland // Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam. Band 14/15/1980, p. 389–399.
- Kabailienė M., Raukas A.**, 1987 – Stratigraphy of lake and bog deposits and climatic changes in the Late glacial and Holocene in the Soviet Baltic Republics // Boreas. 1987, vol.16, p.125–131.
- Kobusiewicz M., Kabaciński J.**, 1993 – Chwalim. Subboreal Hunter-Gatherers of the Polish Plain. Poznań. 1993.
- Kozłowski S. K.**, 1989 – Mesolithic in Poland. A new Approach. Łódź. 1989.
- Matskainen H.**, 1996 – Discrepancies in Deglaciation Chronology and the Appearance of Man in Finland // The Earliest Settlements of Scandinavia. Stockholm. 1996, p. 251–262.
- Mongerud J., Andersen S. T., Berglund B. E., Donner J. J.**, 1974 – Quaternary stratigraphy of Norden, a proposal for terminology and classification // Boreas. 1974, vol. 3, p.109–128.
- Ostrauskas T.**, 1996 – Vakarų Lietuvos mezolitas // Lietuvos archeologija, t.14. Vilnius. 1996, p.192–212.
- Price T. D.**, 1987 – The Mesolithic of Western Europe // Journal of World Prehistory. 1987, vol. 1, No. 3. p. 225–305.
- Rimantienė R.**, 1984 – Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius. 1984.
- Rimantienė R.**, 1996 – Akmens amžius Lietuvoje (2 leidimas). Vilnius. 1996.
- Schild R.**, 1996 – Radiochronology of the Early Mesolithic in Poland // The Earliest Settlements of Scandinavia. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8o. 1996, No. 24, p. 285–295.
- Sulgostowska Z.**, 1989 – Prahistoria międzyrzecza Wisły, Niemna i Dniestru u schyłku plejstocenu. Warszawa. 1989.
- Šatavičius E.**, 1997 – Vėlyvoji Svidrų kultūra // Kultūros paminklai. 1997. t. 4, p. 3–15.
- Więkowska H.**, 1975 – Społeczności lowieckorybackie wczesnego holocenu // Prahistoria ziem Polskich. T. I. Paleolit i mezolit. Wrocław. 1975, p. 339–348.
- Zagorska I.**, 1992 – The Mesolithic in Latvia // Acta Archaeologica. København. 1992, 63, p. 97–117.
- Гладилин В. Н., Ситливый В. И.**, 1990 – Ашель Центральной Европы. Киев. 1990.
- Загорска И. А.**, 1981 – Ранний мезолит на территории Латвии // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. 1981, No. 2 (403), p. 53–65.
- Зализняк Л. Л., Балакин С. А.**, 1985 – Яніславцькі культурні традиції в неоліті Правобережного Полісся // Археологія. 1985, No, 49, p. 41–48.
- Зализняк Л. Л.**, 1989 – Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита. Киев. 1989.
- Зализняк Л. Л.**, 1991 – Население Полесья в мезолите. Киев. 1991.
- Кольцов Л. В.**, 1977 – Финальный палеолит и мезолит Южной и Восточной Прибалтики. Москва. 1977.
- Лозе И.**, 1988 – Поселения раннего неолита на территории Лубанской низины // Проблемы изучения раннего неолита лесной полосы европейской части СССР. Ижевск. 1998, p. 22–31.
- Ошибкина С. В.**, 1983 – Мезолит бассейна Сухоны и восточного Прионежья. Москва. 1983.
- Римантене Р. К.**, 1971 – Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс. 1971.
- Сорокин А. Н.**, 1990 – Бутовская мезолитическая культура. Москва. 1990.
- Янитс К. Л.**, 1990 – Кремневый инвентарь стоянок Кундаской культуры. Автореф. канд. дис. истор. наук. Москва. 1990.

THE LATE PALAEOOLITHIC AND THE MESOLITHIC IN SOUTH LITHUANIA

SUMMARY

In respect of the Stone Age, South Lithuania is the best investigated part of the country, but most collections are collected on the surface of settlements or from excavations of sandy sites with mixed materials of different cultural and chronological attribution.

Sites of Swiderian culture are the most numerous among late palaeolithic ones in South Lithuania. According to the C-14 data of sites in Poland and Kabeliai 2 in South Lithuania this culture existed during the Younger Dryas and the beginning of Preboreal. Cultural and chronological periodization of other late palaeolithic groups in South Lithuania is more complicated. On the ground of typology of tanged points and flint treatment technology, Bromme – and Ahrensburg-

like settlements are distinguished by some investigators. Some collections have traits of Grensk culture. There are also numerous sites of hybridic type in South Lithuania.

In the very beginning of Preboreal, Late Swiderian culture survived in South Lithuania. Soon after suffering the influence of mesolithic traditions (Kudlajevka culture) it transformed into mesolithic Kunda culture. Sites of Kudlajevka culture existed in the region during the Pre-Boreal and Boreal periods. In the end of Boreal they were replaced by people groups of Janislawice culture. The formation of local early neolithic Narva and Nemunas cultures took place on the basis of local variants of Janislawice culture.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Varene 2 settlement. Late palaeolithic flint materials of Lyngby type site

Fig. 2. Varene 2 settlement. Late mesolithic microliths of a site of Janislawice Culture

ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ В ЮЖНОЙ ЛИТВЕ

РЕЗЮМЕ

Несмотря на то, что на территории Южной Литвы каменный век исследован более полно, чем в других регионах страны, большинство имеющихся коллекций состоит из кремневого материала, собранного с поверхности. Коллекции исследованных песчаных поселений, как правило, содержат разновременные материалы. Поэтому культурно-хронологическая периодизация палеолита и мезолита является весьма сложной задачей.

Поселения *свидерской культуры* составляют самую многочисленную группу памятников позднего палеолита Южной Литвы. По типам преобладающих наконечников выделяются ранняя и поздняя группы поселений. По данным С-14 анализа поселений в Польше и пос. Кабяляй 2 в Южной Литве, *свидерская культура* датируется поздним дриасом – началом пребореала. Более проблематична

периодизация поселений и коллекций культурной группы *прибалтийского Мадлена*. На основе типов наконечников и техники обработки кремня часть материалов исследователи связывают с *броммской* и *аренбургской культурами*. Имеются коллекции с чертами *гренской культуры* и гибридного типа.

В начале мезолита на территории Южной Литвы еще существовали поселения поздней *свидерской культуры*. Вскоре эта культура под воздействием мезолитических традиций (*кудлаевская культура*) преобразовалась в *кундскую культуру*. В течение пребореала и бореала в Южной Литве существовали поселения *кудлаевской культуры*. В конце бореала их вытеснили группы *яниславицкой культуры*, на основе которых позднее сформировались местные культуры раннего неолита – *нарвская* и *неманская*.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Поселение Варене 2. Кремневый инвентарь стоянки позднего палеолита типа Люнбю

Рис. 2. Поселение Варене 2. Микrolиты поселения позднего мезолита *яниславицкой культуры*